

NAMN OCH TIDSKRIFT FÖR NORDISK ORTNAMNSFORSKNING BYGD

UTGIVEN AV KUNGL. GUSTAV ADOLFS AKADEMIEN
FÖR SVENSK FOLKKULTUR

REDAKTÖRER
STAFFAN FRIDELL, EVA NYMAN, PER VIKSTRAND

REDAKTIONSRÅD
TERHI AINIALA, VIBEKE DALBERG, LARS-ERIK EDLUND, LENNART
ELMEVIK, LARS HULDÉN, BENT JØRGENSEN, STAFFAN NYSTRÖM,
TOM SCHMIDT, SVAVAR SIGMUNDSSON, INGE SÆRHEIM

With English summaries

Årg. 103 · 2015

KUNGL.
GUSTAV ADOLFS AKADEMIEN
FÖR SVENSK FOLKKULTUR
UPPSALA

Distribution
SWEDISH SCIENCE PRESS
UPPSALA

sens och Robert Peters värdefulla bidrag rörande (medel)lågtysk ljudhistoria, som är standardverk för forskare inom lågtysk språkvitenskap. Vid gjennomgangen av författarnas tolkningsförslag kan jag konstatere at de har lagt ned ett omsorgsfullt arbete. Mot vissa förslag kan emellertid invändningar resas, som har redovisats ovan. Det gäller inte sållan bebyggelsenamn med hydronymiskt ursprung, som under stundom är svårtolkade. Mina invändningar är i sammanhanget emellertid endast randanmärkingar. Band 3, 6 och 8 av Westfälisches Ortsnamenbuch är värdefulla bidrag till tysk namnforskning. Med dessa verk har Claudia Maria Korsmeier och Michael Flöer befest sina positioner som framstående kännare av ortnamn i Westfalen.

Stefan Mähl

Lars-Gunnar Larsson: Grenzen und Gruppierungen im Umesamischen. 198 s. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag 2012. (Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica 83.) ISBN 978-3-447-06816-7.

Det sydligste samiske språket og samtidig det aller vestligste av de uralske språkene, sydsamisk, er godt kjent som arkaisk og på mange måter annerledes enn dets nordlige naboer. Likevel er det fortsatt uklart hvilke varieteter som kan bli regnet som sydsamisk, og om man burde snakke om både «sydsamisk i trangere mening» og «sydsamisk i videre mening». Det sistnevnte begrepet er blitt brukt når man vil betrakte såkalt umesamisk som en del av en større helhet sammen med «sydsamisk i trangere mening». Dette trenger imidlertid ikke å bety at man benekter umesamiskens uavhengighet mer enn Knut Bergslands analogiske måte å tale om «nordsamisk i videre mening». Bergslands «nordsamisk» inneholder også lulesamisk, samt pitesamisk, som er den nærmeste naboen til umesamisk – eller sydsamisk i videre mening. Uavhengig av forskjellige termer og begreper er de umesamiske varietetene blitt forsket forholdsvis lite på, og selv etter Lars-Gunnar Larssons omfattende monografi *Grenzen und Gruppierungen im Umesamischen* forblir det noe uklart hvor den eventuelle grenselinjen mellom umesamisk og sydsamisk går.

Larsson har sin drivkraft godt forankret i arven etter svensk lappologi, når han kritiserer den enorme rollen til konsonantisk stadiveksling og dens historie i klas-sisk finsk fennougristikk. Det er nettopp fraværet av den ellers allsamiske stadivekslingen (f.eks. lulesamisk *náhpe* 'navle': gen. sg. *nábe*) som har vært grunnlaget for spesielt finske og norske forskeres oppfatning at grensen mellom umesamisk og sydsamisk går langs Ume älv: nordre del av Tärna sogn i Storuman kommune, med i det minste noen spor av stadiveksling, tilhører således det umesamiske området, mens det sydlige Tärna og nærliggende Ullisjaure, som er uten stadiveksling, er blitt klassifisert som sydsamisk; jf. *nāpie* : *nāpien* (~ sydsamisk ortografi *naepie* : *naepien*) vs. umesamisk (Sorsele fjelldialekt) *nāhp̄ie* : *nāpien*. Larssons hovedtese, som blir gjentatt gjennom hele boken – faktisk langt flere ganger enn nødvendig – er at denne isoglossen alene ikke kan ha avgjørende betydning for å fastslå språkgrensen.

Et annet tema som blir gjentatt om og om igjen, er det faktum at forskerne sjelden har brukt annet umesamisk forskningsmateriale enn Wolfgang Schlachters ordbok og tekstsamling (*Wörterbuch des Waldlappendialektes von Malå und Texte zur Ethno-*

graphie, 1958), som baserer seg på kun én idiolekt fra et nordligere område. Grenzen und Gruppierungen im Umesamischen er definitivt en milepæl som ikke bare unngår dette problemet, men også åpner nye horisonter og gamle arkiver som er forblitt nesten ukjente for de fleste forskere. Arkivene i Uppsala og Umeå har tatt vare på bl.a. store upubliserte ordsamlinger av K. B. Wiklund og hans studenter Axel Calleberg og Nils Moosberg, samt sistnevntes lisensiatavhandling (Stadieväxlingen i Tärna och Sorsele, 1925) og skisser av andre upubliserte arbeid som vitner om en grundig, men bortglemt forskningstradisjon på umesamiske varieteter.

Larsson har brukt nesten alt relevant materiale til å forske på grenser og grupperinger i umesamisk fra nesten alle relevante synspunkter: ikke bare stadieveksling, men også andre fonologiske og morfologiske trekk. Materialet egner seg ikke like godt til syntaktiske iakttagelser, noe som heller ikke pleier å ha en sentral rolle i dialektologi, men syntaks er også kommentert. Selv om heterogene ordsamlinger skaper utfordringer for systematisk leksikalsk sammenligning av forskjellige bygdedialekter – eller individuelle informanternes lokale idiolekter – lykkes forf. å få frem et temmelig klart bilde av hoveddialektene innen området som han anser som umesamisk. Ikke overraskende faller den viktigste dialektgrensen sammen med den økonomisk-kulturelle grensen mellom fjellsamer i vest og skogssamer i øst.

Den største nyheten er likevel at sydsamisk sønnenfor umesamisk blir definert i enda trangere mening, fordi varietetene i Syd-Tärna og Ullisjaure – uten stadieveksling – er for første gang klassifisert som umesamisk. Ifølge Larssons fremstilling er f.eks. den unektelig umesamiske fjelldialekten i Sorsele leksikalsk nærmere Syd-Tärna enn skogsdialekten i Sorsele, og mye nærmere Ullisjaure enn den nordligste umesamiske dialekten i Arvidsjaur. De to nykomlingene skal høre til den vestlige hoveddialekten av umesamisk, selv om Ullisjaure-dialekten gjør dette i mindre grad enn Syd-Tärna.

Strukturelle kriterier for omvurdering av språkgrenser omfatter bl.a. utvikling av opprinnelig kort **i* i første stavelsen: f.eks. sydsamisk *nimme* heter *namma* (~ [*namm_(w)ə*]) i hele umesamisk i videre mening, dvs. inklusive Syd-Tärna og Ullisjaure. Overraskende nok ser det ut til at forf. glemmer sin egen skepsis mot ett avgjørende kriterium for å bestemme grensen mellom syd- og umesamisk. Selv om stadieveksling ikke skal ha avgjørende betydning, ser det ut at denne rollen tilbys representasjoner av **i* (s. 109–110): «Allein mit dieser Vertretung lässt sich eine Varietät als umesamisch festlegen. Es sei hier hervorgehoben, das auch Süd-Tärna und Ullisjaure dem umesamischen Muster folgen.» Det må legges til at Pekka Sammallahti (The Saami languages: An introduction, 1998, s. 8, 24) ser dette særtrekket som en del av en større helhet i samisk vokalhistorie og legger frem også andre kriterier som skiller syd- og umesamisk, men disse blir ikke undersøkt i den foreliggende boken.

Blant morfologiske kriterier legger forf. mest vekt på illativformer. I motsetning til en del nyere forskning fremholder han hypotesen om to forskjellige kasusendelser, **-sen* og **-jen*, og konkluderer at illativ i sydsamisk stammer utelukkende fra **-sen*, mens den i umesamisk – inklusive Syd-Tärna og Ullisjaure – stammer mest fra **-jen* (s. 131–133). Allikevel tar Larsson for lett på den resterende sydsamisk, og f.eks. den hattfjeldalske dialekten med illativer à la *ukseje/oksije* 'til døren', *stahuje/staaloje* 'til stallo' og *biErguje/bearkoje* 'til kjøttet', istedenfor det sydsamiske standard-språkets *oksese*, *staalose* og *bearkose*, blir ikke nevnt i det hele tatt (se Just Qvigstad: Lappische Erzählungen aus Hatfjeldalen, 1924, s. 264, 274; Aarporten jih Áarjelsmaaregen soptsesh, 1996, s. 14, 34; se også Nobufumi Inaba: Suomen datiivigenetiin-viin juuret vertailevan menetelmän valossa, 2015, s. 178).

Grenzen und Gruppierungen im Umesamischen er et uvurderlig bidrag for tradisjonelle lappologer og andre fennougrister som utrettelig leter etter de eldste og tydeligste dialektgrensene, og som fortsatt er lidenskapelig opptatt av temaer som stadieveksling i alle dens nyanser samt godt kjent med det finsk-ugriske fonetiske alfabetet og ikke engang trenger oversettelser for å forstå f.eks. forskjellen mellom substantivfrasene *jě,hšəŋə akšū* og *mū akšū* (s. 132). Det er imidlertid stadig færre forskere på samiske spørsmål som problemfritt kan lese slike monografier – på tysk. Avhandlingens tema er dog i og for seg meget aktuelt også utenfor elfenbenstårnene, da det umesamiske samfunnet streber etter anerkjennelse av sin identitet bl.a. i form av egen umesamisk ortografi, noe som bare blir tilfeldig nevnt i boken. Selv om Larsson beskriver personhistoriene til alle de tolv identifiserbare informantene (født 1841–1889, intervjuet 1900–1963) så nøyaktig som mulig, sier han så godt som ingenting om den nåværende språksituasjonen med noen få, eldre morsmålstalere samt en yngre generasjon som arbeider for å revitalisere og standardisere umesamisk.

Selv om forf.s hensikt har vært å rehabilitere umesamisk som et fruktbart forskningsobjekt – og hensikten er definitivt oppfylt – prøver han ikke å si noe om hvordan de nå avdøde informantene kan ha skapt sine etnolingvistiske identiteter, eller hvordan deres etterkommere i bl.a. Ullisjaure og Syd-Tärna definerer seg selv. Ønsker man, for eksempel, å ha lokale stedsnavn på veiskilt og kart skrevet på umesamisk eller sydsamisk? Burde *-sjö* eller *-träsk* hete umesamisk *-jávrrie* eller sydsamisk *-jaevrie*, eller heter *-sele* muligens *-suvvane* eller *-sovvene*? Hvis man ønsker å revitalisere samisk som talespråk, skal det være sydsamisk eller umesamisk, hvordan de enn måtte defineres? Avhandlingens resultater gjør ikke umesamisk mindre uavhengig av sydsamisk. Tvert imot viser den foreliggende monografien – med sin allsidige omvurdering av språk- og dialektgrenser – at saken ikke er endelig avgjort, selv om de gjenlevende varietetene åpenbart ikke lenger danner et ubrutt kontinuum mellom de umesamiske og sydsamiske kjerneområdene. På den annen side burde boken også oppmuntre til forskning på eldre samiske tekster og deres opprinnelse. Et lite, men interessant eksempel er ordene for 'ørn': det vestlige ordet *är'tšə* har sitt motsvar i Lars Rangius' oversettelse av Det nye testamentet (1713; *artz*), mens det østlige *ärtnes* svarer til *Arentz Jauri* 'Örnträsk' på et kart fra 1671 (s. 145).

Til leserne av Namn och bygd må det konstateres at Grenzen und Gruppierungen im Umesamischen forteller bortimot ingenting om stedsnavn. Til og med Nils Moosbergs artikkel Några lapska ortnamn på kartbladet N:r 32 Tärna (NoB 14, 1926) – antakelig den eneste publiserte avhandlingen av Wiklunds studenter på det umesamiske området – forblir unevnt, selv om også Moosberg understreker at Ume älv, som skiller hans informanter i nordlige og sydlige deler av Tärna sogn, kan «i ett visst, för den lapska språkhistorien mycket viktigt avseende anses markera en gräns mellan den egentliga sydlapskan och de nordligare dialekterna» (s. 39).

Lars-Gunnar Larsson har skrevet en dyptpløyende avhandling om de strukturelle og leksikalske grensene og grupperingene i umesamisk slik de var for ikke så lenge siden. Arbeidet åpner for flere nye spørsmål og vil tjene som en grundig håndbok om nesten alt som er blitt sagt om det 20. århundrets umesamisk, uansett om man vil fortsette å forske innenfor denne perioden eller relatere bokens innhold til fortiden eller fremtiden.